

Kertomus Lempäälän pitäjstä
(suomennos)¹

BORGÅ TIDNING
N° 43
Lauantai 1. kesäkuuta
1839

Vuonna 1791 Åbo Tidningarin numeroissa 21, 22 ja 24 julkaistiin lyhyt ”Merkintöjä Lempäälän pitäjstä” lisänään tieto siitä, että rahvas on siellä ikivanhoista ajoista säilyttänyt monenlaisia perinteitä, joita kyseisen kirjoituksen tekijä ei kuitenkaan ole katsonut kertomisen arvoiseksi. Tuo perinnetieto, samoin kuin joukko pitäjää koskevia muita tietoja, on kuitenkin kirjoitettu muistiin noin vuonna 1755, ja Toim. usko sen ansaitsevan paikan tässä lehdessä. Me seuraamme yleensä tätä vanhaa ”Kertomusta” ja sen ilmaisuja, ja jätämme pois vain sellaista, millä ei ole mitään merkitystä nykyajalle, samoin kuin jotakin tiedonantoja pitäjän muinaisajoista, joihin voi helposti tutustua Tri Strandbergin *Herdaminnessa* ja muissa yleisesti saatavilla olevissa kirjoituksissa. Lyhyet otteet runoista, joita Kertomuksen kirj. esittää tietojensa vahvistukseksi, katsomme samoin voivamme jättää pois sitäkin suuremmalla syyllä, kun ne pitäisi liittää asiayhteyteensä, jotta niillä olisi arvoa, ja siihen Toimituksella ei ole tilaisuutta.

---

¹ Teksti on julkaistu ensimmäisen kerran suomeksi Ossi Lehtiön kääntämänä Lempäälän Wirola-suvun sukuseuran tiedotuslehden *Wirola-viestin* numerossa 2, 1994. Käsillä olevan tekstin on uudelleen toimittanut Erkki Salo v. 2008, Lehtiön suomennoksen pohjalta. Borgå Tidningin ruotsinkielinen teksti ”Relation om Lempälä Socken” perustuu v. 1754-55 kirjoitettuun alkuperäiseen kertomukseen, jonka tekijä on lempääläinen ylioppilas Mikael Waldenius (1727-1792). Borgå Tidningin versio sisältää n. puolet Waldeniuksen alkuperäisestä tekstistä, jonka jäljennös on nähtävänä Lempäälän kirjastossa.

Lempäälän pitäjän nimi tulee Lempoisten kirkonkylästä, sen alkuperä vuorostaan on *Lempo*, joka tarkoittaa pahaa henkeä, jonka asuinpaikka oli lähellä em. kirkonkylää, erään mäen kivilouhikossa, jota yhä kutsutaan *Hiidenkirkoksi*. Tämä Lempo eli Hiisi aiheutti usein suurta vahinkoa kulkijoille, joiden piti kulkea sen olinpaikan ohitse, etenkin yöaikaan. Kerrotaan muun muassa, että se oli lyönyt kuoliaaksi erään eukon, ja sen vuoksi mäkeä, joka sijaitsee lähellä mainittua kallio-onkaloa, nimitetään suomen kielellä Ämmän-ristin ahteeksi, koska sille paikalle pystytettiin risti, joka seisoi siellä pitkän aikaa.

Pitäjä kuuluneeseen Suomen vanhimpiin ja lienee ollut asuttu jo pakanuuden aikoina, jolloin vainajat oli tapana polttaa – käytäntö johon viittaavat myös nelikulmaiset ja pitkänomaiset kiviladellat Päiväniemessä. Ensimmäisinä kristinuskon saapumisen jälkeisinä aikoina pitivät lempääläiset ainakin 14:n ympärillä sijaitsevan pitäjän asukkaiden kanssa jumalanpalveluksensa Karkun emäkirkossa. Sittemmin pystytettiin *Pirkkalaan* kirkko, johon lähipitäjäläiset kokoontuivat, joukossa Lempäälä ja Vesilahti, jotka viime mainitut vihdoin rakensivat itselleen erillisen kirkon puusta *Aimalan* kylään Lempäälän pitäjään, jonne myös pappila pystytettiin.

Kun Aimalan kirkko oli ollut pystyssä jonkin aikaa, harmistuivat Vesilahden asukkaat siitä, että heillä oli niin pitkä kirkkomatka *Toutosen* yli, minkä vuoksi kolme talonpoikaa Mustisista, Hakinmäestä ja Menkalasta pestasi puolihullun miehen *Hollolasta* polttamaan tuon kirkon. Kun mainittu mies yöllä sytytti kirkon, ei runon kertoman mukaan herännyt kukaan nurmelaisista, jotka olivat lähinnä, ei myöskään

kukaan Hauralasta tai Herralasta pelastamaan kirkkoa, mutta yksi Lempoisten Tarikan piika, Birgitta nimeltään, huomasi yöllä kutoessaan tulen loimun Aimalasta. Hän lähti juoksemaan sinne minkä jaksoi, mutta kun hän tuli paikalle, oli kirkon päätyseinä jo ilmiliekissä, niin ettei ollut enää aikaa herättää ketään, mutta hän sai itse sattumalta kirkkonoven auki ja ehti, ennen kuin seinät ja katto kokonaan paloivat, kantaa ulos *Pietarin, Paavalin, Birgitan ja Magdaleenan* kuvat. Sittemmin tehtiin niitä varten kaksi lauttaa, toinen Pietarin ja Paavalin, toinen Birgitan ja Magdaleenan kuville, ja ne työnnettiin veteen tuulen ja aaltojen vietäväksi Aimalan Kankaan-*nen*ästä ja lausuttiin, että minne kuvat pysähtyisivät, sinne kirkko rakennettaisiin uudelleen.

Sään mukana Pietarin ja Paavalin kuvat ajautuivat sitten Vesilahteen ja pysähtyivät korkean kummun juurelle. Sen päälle vesilahtelaiset aikoivat rakentaa kirkkonsa, mutta työ ei ottanut onnistuakseen, sillä mitä enemmän he päivällä rakensivat, sitä enemmän yöllä tuhoutui ja hävisi, sikäli kuin taruun on uskomista. Vieläkin voidaan nähdä jälkiä heidän työstään: valmiiksi tuli sakaristo, jossa nykyisin on *Laukon* säterikartanon hauta. Ja silloin heidän oli pakko rakentaa viereen puinen kirkko, joka työ tuli loppuunsaatetuksi 3. helmikuuta 1422, kuten voidaan nähdä piispa Conrad Bitzin kehotuskirjeestä vuodelta 1461, jonka hän Jumalan ja Apostolisen istuimen nimissä kirjoitti Vesilahden seurakuntalaisille ja jota yhä säilytetään kirkon asiakirjoissa.

Birgitan ja Magdaleenan kuvat tuuli kuljetti ensin *Maskunkalliolle*, lähelle Hauralan kylää. Siellä lempääläiset

aikoivat rakentaa kirkkonsa kummulle, joka siitä sai nimen *Pyhämäki*, mutta paikka ei ollut niin sopiva kuin he olivat toivoneet, josta syystä kuvat työnnettiin uudelleen vesille Maskunkalliolta, ja tuuli kuljetti ne *Telkän Taipaleeseen*, mistä runot ovat todistuksena. Sinne rakennettiin nyt kivistä kirkko, joka valmistui vuonna 1418 tai 1419, kuten edellä mainittu piispa Conradin kirje kertoo. Silloin piti Lempon jättää paikansa eli pesänsä, jonka se oli tehnyt neljännespeninkulman päähän, ja siten tuli hirveän pahanhengen asumuksen sijaan Jumalan talo rakennetuksi Lempäälään. Vihkiäisissä nimettiin kirkko sinne johdatettujen pyhimysten Birgitan ja Magdaleenan mukaan, ja heidän merkkipäiviään viettivät lempääläiset kirkko-pyhinä, aivan kuten vesilahtelaiset juhlivat Pietarin ja Paavalin päiviä.

Puolihullu mies, joka Aimalan kirkon poltti, vangittiin heti polton jälkeen, hänet lävistettiin keihäällä ja murattiin maahan entisen kirkon kivijalkaan, josta jotkut vanhat, vielä elossa olevat talonpojat ovat nuoruudessaan nähneet jäänteitä. Kirkkoviiri, joka oli palossa säästynyt, kiinnitettiin tankoon paikalle, jossa kirkko oli ollut, ja sen tueksi lyötiin muutama hirsikerros samalla tapaa kuin neljännespeninkulmatolpat ympäröidään, mutta sitten kun tanko oli lahonnut ja kaatunut, ei ollut ketään joka olisi kiinnittänyt sen uuteen, vaan Kierikan Lasse myi sen Kuokkalan Ollilaan, missä se on tietävästi vieläkin. Pelto, jolla kirkonviiri oli seissyt, ei tämän jälkeen tuottanut satoa pitkään aikaan. Myös kirkon avain pelastui palosta, ja sen mentyä kovasta käytöstä rikki joitakin palasia lienee yhä jäljellä Kelhossa. Aimalan kirkonkelloa käytettiin

pitkään uudessa kirkossa, kunnes vuonna 1685 hankittiin suurempi, ja vuonna 1745 vielä yksi pienempi.

Lempäälän kirkossa on kaksi kaunista lehteriä, joista toisen rakennutti vuonna 1751 everstiluutnantti M. Segercrantz, joka myös on lahjoittanut kirkkoon kynttiläkruunun; toisen on lahjoittanut kruununvouti N. Weckman. Kirkon välikatto on hyvin maalattu kauniisiin osastoihin. Pyhän Kolminaisuuden ja muutamien enkelien kuvat kaunistavat kirkkoa, jota myös koristaa lippu, jossa on Vaasa-suvun vaakuna sekä kuningas Kaarle XII:n nimi ja kuva, jossa tämä seisoo hirmuisen lohikäärmeen päällä; lipun on kuningas lahjoittanut pitäjän talonpojille v. 1712, kun heidän piti marssia vihollista vastaan. Sen lisäksi on kihlakunnantuomari Spofvenhjelmin vaakuna, useita krusifikseja ja apostolinkuvia sekä muita koristuksia. Kirkon kirjojen joukossa voidaan nähdä monia messu- ja rukouskirjoja sekä munkkityylisiä postilloja, joista jotkut on painettu, jotkut käsin kirjoitettu pergamentille tai paperille. On mainittava myös paavillinen suitsutusastia, jossa on lukko ja metalliset ketjut.

Katolisella ajalla olivat kaukaiset erämaat epäilemättä erakkojen asuttamia, mistä Lempäälässäkin näkyy merkkejä. Neljännespeninkulma *Kuljun* kylästä itään on korkea vuori, joka on pohjoispuolelta niin jyrkkä, että vain linnut pääsevät siitä ylös, mutta muilta sivuiltaan se on linnoitettu niin korkealla harmaakivivallilla, että sen yli ei kukaan ilman suurta vaivaa voi kiivetä, paitsi länsisivulta, jossa on polku. Toinen polku johtaa hirsikehikkoiselle kaivolle, jossa on hyvä vesi ja jonka erakot ovat epäilemättä ajankulukseen ja omiksi

tarpeikseen rakentaneet. Luterilaisella ajalla on vuori saanut nimen *Pirunlinna*.

Lempäälän pitäjä kuului ennen kuningas Kaarle XI:n reduktiota pitkän aikaa Kurjen suvulle, jolle kuuluneiden Hauralan ja Hahkalan säterikartanoiden rauniot ovat vielä nähtävissä.

Karjanhoito, metsästys, kaskeaminen ja kalastus ovat vanhimmat elinkeinot Lempäälässä. Viime mainittu johti *Ruoveden* asuttamiseen. Sinne mentiin ensin vesiteitse kalastamaan ja sitten se uudisasutettiin, josta muistona ei ole pelkästään perinne vaan myös kylännimi Rikala, joka löytyy Lempäälästäkin¹. Myöhemminä aikoina ovat viljely ja karjanhoito miltei syrjäyttäneet muut elinkeinot.

Pitäjässä sattuneista merkittävämmistä tapauksista muistaa rahvas ainoastaan sen, kuinka vähän ennen viimeisintä venäläisvallan aikaa (1742-1743) järvenpohja *Vääräkosken* alla lähellä Hahkalan kylää kohosi huomattavasti, niin että lähes kuukauden ajan voitiin nähdä pieniä kareja vedenpinnan yläpuolella paikassa jossa vesi on nyt 9 kyynärän syvyinen. Rahvas povasi kovia aikoja, joita sitten tulikin. Marraskuussa 1749 seisahtui *Kuokkalan* putous, niin että sen yli saattoi kävellä kuivin jaloin. Kahden vuorokauden päästä alkoi vesi taas vähitellen virrata ja tämän olen omin silmin nähnyt, mutta

---

¹ Ne hämäläiset, jotka kulkivat Näsijärven pohjoispuolisissa seuduissa, olivat onnekaampia kuin heimoveljensä Maanselän pääjakson itäpuolella, jotka samasta syystä lähtivät 1500-luvulla kulkemaan ylös Päijännettä ja sen pohjoispuolisia latvavesistöjä. He levittivät ainoastaan maakuntansa nimeä, mutta itse maan, Rautalammin, Laukaan, Viitasaaren ja Saarijärven, ottivat savolaiset haltuunsa. *Toim. huom.*

en tiedä seisahtumisen syytä. Aukkaat uskovat, että Hiisi oli estänyt veden virtauksen, mikä on valetta, ja on sen täytynyt johtua muista syistä¹, varsinkin kun vesi ei lisääntynyt kosken yläpuolella eikä vähentynyt sen alla. Rahvas sanoo myös, että tämä on tapahtunut jo kerran aikaisemmin, ja että kun se kolmannen kerran tapahtuu, ei maailmanloppu voi olla kaukana, minkä kuitenkin kaikkiviisas Jumala on luoduiltaan salannut. Hänelle iankaikkinen kunnia!

---

¹ Samankaltaisista tapauksista Suomessa ja niiden luonnollisesta selityksestä ks. Borgå Tidning, v. 1838, Nro 51.